

LIPP MÓNIKA

AZ EGRI IRGALMASRENDIEK KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE

Abstract. The Cultural Heritage of the Brothers Hospitallers in Eger The Brothers Hospitallers operated in Eger from 1726 until 1950. In their well-equipped hospital, they provided humane care for patients with mental illnesses in a separate facility. They also maintained a modern pharmacy and a rich library, which included numerous works on medical topics. Between 1769 and 1775, the first Hungarian medical school functioned within the premises of their establishment.

The monks residing in the Eger monastery actively participated in furnishing the institution. In addition to producing panel paintings and altarpieces, the painter Lukács Huetter also decorated the window shutters of the monastic cells with painted scenes. The six window panels featured twelve scenes depicting founders of religious orders and hermits. Huetter was also responsible for the painted decoration of the refectory. The wainscoting of the dining hall is adorned with scenes from the New Testament and floral still lifes. The eight paintings on the entrance door served as visual reminders of repentance, the Last Judgment, Hell, and Heaven for the monastic community. Today, the restored window shutters and refectory paintings are housed in the Dobó István Castle Museum.

Keywords: Brothers Hospitallers, Eger, medical school, hermit, Huetter

A kalandos életű Istenes Szent János (1495–1550) követőiből megalakult beteg-ápoló szerzetesrendet gróf Erdődy Gábor püspök hívta Egerbe 1726-ban. A rend tagjait Magyarországon gyakran nevezték misericordianusoknak vagy miserieknek, azaz irgalmasoknak. Kórházaikban a XVIII. században csak férfiakat áptak, az ellátás és a gyógyítás ingyenes volt minden beteg számára.

A XVIII. században a legtöbb kórháznak (hospitale) nevezett intézmény tulajdonképpen szegényház, menedékház, aggok menhelye volt, ún. xenodochium. Aki beteg volt, azt az orvos vagy a saját, vagy pedig a beteg otthonában kezelte. Ezzel szemben az irgalmasrendiek intézményei a szó mai értelmében vett kórházak voltak, ahol a szerzetesek a betegek szakszerű ellátásával, gyógyításával foglalkoztak.

Az irgalmasrend és kórháza Egerben

Az irgalmasrend tagjai az elmebetegek kezelése terén jóval megelőzték korukat. Alapítójuk, Istenes Szent János a saját bőrén tapasztalta meg, hogyan bánnak az elmeháborodottakkal, a pszichés betegségekben szenvedő emberekkel a granadai királyi kórházban. 1539. január 20-án a kor híres szónokának, Avilai Szent Jánosnak (1500–1569) a prédikációja olyan nagy hatást tett rá, hogy „könnyezve földre borult, mellét verte és panaszos jajkiáltásaival töltötte meg a templomot. (...) A hívők megrettentek és azt kezdték gondolni, hogy eszét vesztette. (...) Térdencsúszott a földön, megszagatta haját és szakállát, felvázolta kezeivel arcát és olyan borzalmas penitenciát tartott, hogy azt a gyanút keltette, hogy megőrült.”¹ Jánost bevitték a királyi kórházba, ahol „látnia kellett, hogyan verik napról-napra azokat a szerencsétlen örülteket, akik vele együtt az intézmény lakói voltak”.²

Magyarországon még a XIX. század elején is börtönbe zárták az elmebetegeket, ahol az elítéltek között szenvedtek egészen halálukig. Mikor nem bírtak velük, gyógymódként ütötték-verték őket. Az irgalmas szerzetesrend kórházaiban azonban nem alkalmaztak testi fenyítést, szelíd, jóságos bánásmóddal igyekeztek kezelni a gyengeelméjűeket.

Az egri miseriek – akik között orvos, festőművész, asztalos, betegápoló, patikus és kéregető szerzetes is volt – több mint két évszázadon át, 1726-tól 1950-ig szolgálták Eger és környéke lakosait, a szegényeket és a betegeket. Miután ezt a férfi szerzetesrendet 1950-ben feloszlatták, az ingatlanait államosították.³

Az egri püspökök és más nagylelkű támogatók segítségével egy jól felszerelt kórházat és gyógyszertárt hoztak létre. Itt működött néhány évig az első magyar orvosi iskola is. A Szent Józsefről elnevezett egri konvent jövedelme elsősorban az ágyalapítványok kamataiból és a gyógyszertár bevételeiből származott, emellett adományokat kaptak, kéregettek és alamizsnát gyűjtöttek.

Az egri épületegyüttesen ugyanazok a művészek és mesteremberek dolgoztak, mint a püspöki építkezéseken, például a püspöki palotán: Giovanni Battista Carlone építész, Joannes Steyer és Paulo Ottentholler kőfaragók, Martinus Jencs ácsmester, Michl József festő, Fazola Henrik vasműves, Wunibaldus Rein órás-mester. Az Egerben készült berendezési tárgyak mellett Ausztriából vásároltak vagy kaptak ajándékba műtárgyakat (festményeket, szobrot, orgonát, csillárt, ötvöstárgyakat, miseruhákat). A rend tagjai között is akadtak tehetséges szerzetesek, akik részt

¹ Pozo 1932: 46–47.

² Pozo 1932: 50–51.

³ Az államosításra vonatkozó iratok: MNL HVL XXIII–6/32.; MNL HVL XXIII–3/b/6.

vettek a rendházak és a templomok berendezésének elkészítésében. Egerben Huetter Lukács, valamint German és Colmanus testvérekről tudunk név szerint. Az egri rendházban kis szentképeket is készítettek, amelyek az egyéni áhítat célját szolgálták, és viszonylag olcsón lehetett őket nagy mennyiségben előállítani.

A jezsuita, a trinitárius, a ferences, a szervita és a minorita szerzetesek pompás barokk templomokat emeltek Egerben a XVIII. század folyamán, míg a betegápoló irgalmasok mindvégig egy igen szerény méretű, török mecsetből átalakított templomot használtak, és csak a XIX. században épült meg az új templomuk. A kettős pilaszterekkel tagolt homlokzatot a bejárat felett Pyrker János László egri érsek kőből faragott címere díszíti, alul a vaskoronarend kitüntetéssel.⁴

Az oromzat közepén a rendalapító, Istenes Szent János szobra látható. Az oromzat bal szélére került Szent Mihály, a jobb szélére Szent Rafael arkangyal szobra. A bécsi rendházuk homlokzatán is Szent Mihály és Szent Rafael arkangyalok szobrát helyezték el. Fent kétoldalt, egy-egy volután láthatóak. Rafael arkangyalt egy kenyerekkel megrakott kosárral a kezében – tehát az egri homlokzati szoborhoz hasonló módon – ábrázolták a bécsi rendház refektóriumának olajfestményén és a bécsi irgalmasrendi templom Istenes Szent János-kápolnájában is.⁵

A kenyerekkel teli kosár egy csodára utal. Egy alkalommal, amikor fogytán volt a kenyér, amit Istenes Szent János a betegeinek osztott szét,

„hirtelen belépett a betegszoba ajtaján egy csodálatos szép ifjú, aki úgy volt öltözve, mint ő és kezében egy kosár kenyeret tartott. (...) Jánoshoz lépett és végtelen kedvességgel így szólt hozzá: „Kedves János, mi valamennyien egy rendnek tagjai vagyunk; fogadd ezt a kenyeret, amelyet neked az ég küld”. Ezután az angyal eltűnt.”⁶

Az egri Szent József konvent 1856-ig a Szent Mihály arkangyalról elnevezett rendtartományhoz tartozott, amely 1659-ben jött létre, és a központja Bécsben volt.⁷ A provincia védőszentjét itt nem mérleggel, hanem római katonaként, a mennyei seregek fejedelmeként ábrázolták. Szent Mihály arkangyal a hívő keresztény lelkekért harcol, hogy kiragadja őket a sátán hatalmából. A római Angyalvár homlokzatára Szent Mihály arkangyal szobrát állították, mert a legenda szerint Nagy Szent Gergely pápa és a római nép könyörgésére elhárított egy pusztító

⁴ Gáll József egri képfaragó árajánlata a címerre 1843. Nyárelőhő 24kén. MNL OL P 1258 11/6/11.

⁵ A festmény Franz Xaver Wagenschön alkotása 1763-ból. Az Istenes Szent János-kápolnát 1774-ben kezdték el építeni. Senfelder 1914: 37, 75.

⁶ Pozo 1932: 97.

⁷ Zahrl 2005: 58.

járványos betegséget. Gyakran ajánlották Szent Mihály oltalmába a városkapukat, hogy a lakosoktól távol tartsa a besurranásra készülő gonosz lelkeket, járványokat, ellenséget. Szent Mihály a haldoklók oltalmazója, védőszentje volt, és a jó halál kegyelméért imádkoztak hozzá.⁸

Egerben 1748-tól 1843-ig (az új templom megépüléséig) egy U alaprajzú, egyemeletes, sátortetős épülete volt az irgalmasoknak, az északi és a déli szárny között a minaret irányában egy udvarral. Az egri irgalmasrendi kórház XVIII. századi berendezéséről a korabeli iratanyag mellett Bél Mátyás ismertette az egyik legértékesebb forrás. A leírás 1730-ban készült, ekkor az északi szárny még nem létezett.

„... a zárda déli és nyugati két részét úgy alakították ki, hogy nemcsak a szerzetesek celláiban, hanem a kórtermekben sem kímélték rendkívüli jótevőjük költségét és nagy gondosságát. Ugyanis minden betegszoba rácsos, tiszta, a betegek kényelmét szolgáló puha és drága ágyakkal van tele, melyekből egyet-egyet valóban ötven tallér értékűre becsülhetsz. Ezenkívül mindegyiküknek személyes gondozás, tiszta ruha, egészséges ételmezés jár, a konyha épülete költséges és tartalékkészletekkel ellátott. A római katolikusok mellett felvesznek evangélikusokat és reformátusokat is, akiknek külön temetőt is létesített az előrelátó püspök. Ugyanott, a katolikusok temetője mellett látható egy kis ház is, elkülönítve a többi épülettől, melyet ugyanő – mintegy hős – alapított a dühöngők és elmebetegek részére külön zárkákkal, és hogy véletlenül rá ne támadjanak a hozzájuk menő ápolókra, az egyes szobákat igen erős ráccsal záratta el, és minden szükségességéről gondoskodott.”⁹

A betegfelvételi naplókban feljegyezték az ágy számát és a kórházi tartózkodás pontos időtartamát, a beteg nevét, életkorát, foglalkozását, valamint a diagnózist. Az egri kórházban ápolott betegek között iparosok, a nagy egri építkezéseken dolgozó férfiak, kereskedők, földművesek és katonatisztek egyaránt voltak.¹⁰ Az egri miseriek kórházának betegfelvételi naplójában több pszichés beteg szerepel: 1762-ben a 29 éves Stephanus Paranthalit, majd 1765-ben a 33 éves Josephus Garlait kezelték „Hyppochondriá”-val az Extra szobában. 1767-ben a 43 éves Josephus Pethő diagnózisa: Dementia. 1770-ben az egri ferences szerzetes,

⁸ Bálint 1977: 307–309.; Szilárdfy 1968: 126–129. A barokk korban már Szent József tisztelete került előtérbe mint a haldoklók védőszentje, a jó halál patrónusa. A haldokló Szent József számos festmény, oltárkép témája Egerben is. Lipp 2010: 115–126.

⁹ Bél 2001: 131. Az egykorú leírás cáfolja Ringelhann Béla és Soós Imre megállapítását: „... az a véleményünk, hogy külön elmebeteg kórterem nem volt. Az elmebetegeket is a közös kórterembe vették fel.” Ringelhann – Soós 1960: 9.

¹⁰ Protocollisticus infirmorum... MNL HVL XII –6/12. és MNL HVL XII–6/13.

Moyses esetében „Mente captus” szerepel a betegfelvételi naplóban. 1778-ban Joannes Lendvaynál a diagnózis: Mannia.¹¹

II. József 1783-ban a betegápoló irgalmasrendnek az egész ország területére koldulási engedélyt adott. Ezt a rendet tette meg hivatalosan az elmebetegek gondozójává. Elrendelte továbbá, hogy az elmebeteg papokat és szerzeteseket az irgalmasok legközelebbi kórházában helyezték el, valamint hogy világi papok ápolásáért a püspök, a szerzetesekért pedig a rendfőnökük fizessen. 1784. október 18-án II. József ellátogatott az egri irgalmasok kórházába, megtekintette a betegek termét és a patikát is, elismerésének jeléül pedig megajándékozta a szerzeteseket.¹²

Az irgalmasok és az egri orvoscépzés

Az egri kórház falán emléktábla is megörökíti, hogy ebben az épületben működött az első magyar orvosi iskola. Az intézmény megszervezője, Markhot Ferenc 1745-ben kapta meg orvosi diplomáját Bolognában, és Barkóczy Ferenc püspök hívására érkezett Egerbe 1758-ban. Ő lett a püspökség és a szeminárium orvosa, valamint a város és a vármegye tisztí orvosa. Eszterházy Károly püspök 1763-ban jelezte a bécsi udvar felé, hogy az egri egyetem létesítésére vonatkozó tervei-ben az orvosi fakultás is szerepel: „ha Felségednek legmagasabb elhatározása folytán biztosítva lesz az Egyetemnek Egerben való felállítása, arra fogok törekedni, hogy az orvostudomány tanításának behozatalához szükséges alapokat is megszerezsem.”¹³

Markhot Ferenc 1767 decemberében részletesen ismertette az orvosi iskola tervét Eszterházy Károly püspökhöz írt levelében. Ekkoriban az egri egyetem, vagyis a Líceum épülete még nem készült el.

„Tanulmányi rend:

„1. Kollégiumok, vagyis nyilvános előadások tartassanak egyelőre az Irgalmasrendieknél az iskola alkalmas válogatott növendékei számára, míg az Egyetem épülete, mely az alapokon már túljutott, felépül. Ez a hely azért is alkalmas, mert minden anatómiai, kémiai és botanikai segédeszköz rendelkezésemre áll és a Kórház az én vezetésem alatt áll.”¹⁴

¹¹ Protocollisticus infirmorum... MNL HVL XII –6/12. és MNL HVL XII–6/13.

¹² Prothocollum... MNL HVL XII–6/29.

¹³ A levél 1763. október 11-én kelt. Idézi: Ringelhann 1948: 505.; Markhot Ferenc életéről újabb dokumentumokat közöl: Nagy 2003.

¹⁴ Idézi: Ringelhann 1948: 506.; Protocollum dioecesanum 1768–1769. EFL AV 3513. Az eredeti, latin nyelvű szöveget közli: Udvardy 1898: 42–45.

Az első magyar orvosi iskola, az egri Schola Medicinalis 1769. november 5-én nyílt meg. A berendezéséről a fent idézett levélen kívül csak annyit lehet tudni, hogy Molcz Fülöp egri asztalosmester 1769-ben a püspöki anyagraktárból kapott deszkák felhasználásával készített padokat a kórház tantermébe az orvostanhallgatók részére. Mind a padok, mind a teremben felállított kerek kályha költségeit Eszterházy Károly püspök fizette. Az első tanévben tíz hallgató volt.¹⁵ A püspök többek között előírta, hogy

„3. Reggel fél 8-tól 9-ig és délután 2-4-ig tartassanak az előadások.

4. Rendeljük, hogy a most alapítandó iskola elindulásakor a tanítványok kötelező megválogatása eszközöltessék és rendszeresen is csak abszolvált filozófusok vehetők fel az intézetbe és azok is csak abban az esetben ha a tudományban és az erkölcsökben jó előmenetelt igazoló levelet felmutatnak. A gyakorlati előadásokra a professzor belátása szerint a sebész testvérek bejárhatnak.

Reméljük továbbá, ha az említett irgalmasrendiek alávetik magukat ezen rendelkezésünknek, amely a közjót akarja szolgálni, amelyet ők is céljuknak kell, hogy tartsanak, sőt, remélem, hogy éppen ezért meg fogják engedni, hogy ebbe a konventbe olyan rendtagok jöjjenek, akik az említett professzort mindenben, amiben csak szükségét szenved megsegítik dícséretesen és hasznosan, vagyis együttműködnek vele.”¹⁶

Markhot Ferenc mellett az első évben egy Bécsben végzett orvos, Krecsovszky Albert is tanított. A második évben Blek Benjámin anatómiai és sebészeti előadásokat tartott, a harmadik évben pedig Aloisius irgalmasrendi szerzetes botanikát és kémiát tanított.¹⁷ Az egri orvosi iskolát megfosztotta az egyetemi rangra emelkedés lehetőségétől Mária Terézia rendelkezése, mely szerint a jövőben Magyarországon csak az lehet tiszti orvos, aki Nagyszombatban vagy Bécsben szerezte meg a diplomát.¹⁸

Az orvosok képzésének gyakorlati, mai szakkifejezéssel tulajdonképpen klinikai alapokra helyezésével Markhot Ferenc és az egri Schola Medicinalis sok nagy múltú európai egyetemnél modernebb volt, megelőzte azokat. Az oktatáshoz

¹⁵ Voit 1972: 385.

¹⁶ Idézi: Ringelhann 1948: 506.; Protocollum dioecesanum 1768–1769. EFL AV 3513. Az eredeti, latin nyelvű szöveget közli: Udvardy 1898: 45–46.

¹⁷ Schultheisz – Magyar 2005: 35.

¹⁸ Mikor 1772-ben a doktori fokozatra való képesítés jogát kérték Mária Teréziától, hiába támogatta a kérelmet Van Swieten közegészségügyi tanácsadó, a kancellár és az alkan-cellár is, a jogosítványt nem adta meg az uralkodó. Ekkoriban már működött az 1770-ben királyi rendelettel létrehozott orvosi fakultás a nagyszombati egyetemen. Soós 1967: 317. A nagyszombati egyetemet 1777-ben áttették Budára, és kiadták a Ratio Educationist, mely előírta, hogy Magyarországon csak egyetlen egyetem működhet.

használt tankönyvek szintén a legjobbak voltak akkoriban.¹⁹ Az egri orvosi iskola 1775-ben megszűnt, de Markhot Ferenc tovább folytatta az oktatást: sebészek és szülésznők, bábák képzésével foglalkozott. A Líceumban 1781–82-ben egy helyiséget rendeztek be bonctani demonstrációk céljára, egy másikban kémiai laboratórium, egy harmadikban fizikai múzeum működött.²⁰

1781-ben készültek el a Líceum vizsgatermének freskói: Franz Sigrist (1727–1803) alkotásai a tervezett négy egyetemi fakultást ábrázolják. A képek programját a megrendelő, Eszterházy Károly egri püspök határozta meg.²¹ Nem allegorikus alakok, hanem korabeli ruhát viselő és korabeli eszközökkel dolgozó emberek láthatók a falképeken. Az orvosi fakultáson oktatott tantárgyak jól felismerhetők. Az élettan és gyógyszeratan (Physiologia et materia medica): a háttérben üvegedényben vizeletmintát vizsgál egy férfi, az előtérben egy laboratóriumi desztilláló készülékkel dolgoznak. Ilyen készülék volt az irgalmasközségek jól felszerelt egri gyógyszerárúházában is.²² A sebészet (Chirurgia): lábampuációkat hajtanak végre egy betegen. Kórtan és orvosi gyakorlat (Pathologia et Praxis Medica): pulzust mérnek, és kanállal orvosságot adnak be a beteg szájába. Bonctan (Anatomia): egy emelvényen hullát boncol egy férfi (hagyományosan Markhot Ferenc ábrázolásának tartják), a boncasztal mögött egy csontváz látható. Vegytan és növénytan (Chemia et Botanica): egy nemesi ruhát, prémmel szegélyezett kabátot viselő férfi – a kezében orvosi kankalinnal – tart előadást néhány érdeklődő hallgatónak, a jelenet előterében különböző gyógynövények (például gyűszűvirág, orvosi kankalin) és gyűjtőjük: egy parasztember ülő alakja. Valamennyi tantárgy oktatására lehetőséget nyújtott az egri irgalmasközségek kórháza és gyógyszerárúháza.²³

Markhot Ferenc 1790 őszén ismét megpróbálta elindítani az egri orvosi iskolát, beadványokat fogalmazott meg. Érveket sorakoztatott fel, hogy miért Eger városa a legalkalmasabb hely a második magyarországi orvosi fakultás számára: az orvosok gyakorlati képzésére lehetőség lenne az irgalmasközségek kórházában, a gyógyszeratan és a kémiai ismeretek elsajátításához az irgalmasközségek patikája nagy segítséget nyújthatna.²⁴

¹⁹ Ringelhann 1948: 508.

²⁰ Voit 1972: 459. A múzeumnak nevezett fizikaszertár leltárát is közli.

²¹ Eszterházy Károly püspök és Franz Sigrist levelezését közli: Szmrécányi 1937: 254–261, 308–309.

²² Bericht Von der, den 26ten 7mbris 1786 geschehenen Visitation der Apotheke, bei denen Barmhertzen Brüdern in Erlau. MNL OL C 66 1787. Az iratra Romhányi Ágnes hívta fel a figyelmemet.

²³ Ludányi 1993: 74–76. A bécsi és a nagyszombati egyetemen is ezeket a tantárgyakat oktaták a XVIII. században. Schultheisz – Magyar 2005: 67–74, 121–122. Tévesen foghúzásnak értelmezték azt a jelenetet a freskón, ahol valójában egy kanállal orvosságot adnak be egy betegnek. Garas 1955: 98.; Voit 1972: 472.

²⁴ Ringelhann – Soós 1960: 18–19.

Az egri irgalmas rendház és Huetter Lukács festményei

Az egri kolostor mindennapjairól, a szerzetesek életéről, a betegek testi-lelki gyógyításáról, ápolásáról az alábbi leírásból alkothatunk képet:

„Bámulandó az, amit ezen Rend tagjai, Isten iránti szeretetből, minden jutalmat egyedül Istentől várva, cselekszenek. Sinlődők, betegek, tébolyodottak, magukkal tehetetlenek, haldoklók s így a legnyomorultabb emberek közt, örökös lekötelezéssel, élik napjaikat; körülöttök éjjel-nappal, gyakran becsméreltetve fáradságaiért, a legalacsonyabb szolgálatokat végzik; sokszor undorító sebeiket vizsgálják, tisztogatják, mossák, kötözik; egész éjeleken át mellettök virasztanak s vigyáznak; őket jajjaik, panaszaik, nyugtalanságaik, zsémbeskedéseik, ellenszegüléseik, dühösködéseik s legfonákabb kívánságaik közt is békétűréssel ápolgatják; ragadós betegség vagy fekély lepte testeiket illetik, emelgetik; nekik gyógyszereket készítenek és a kijelölt időben beadják; a halál veszedelmében lévőket a vallás erejével végső óráikban bátorítják, vigasztalják, keresztényhez illő halálra elkészítik és a megholtakat illendően eltemetik. És mindezeket ingyen végzik (...).

És hol van azon kiapadhatatlan forrás, melyből mind magukat minden szükségessel, mind gyógyszer tárukat gyógyszerekkel ellátják, mind pedig betegeiket ápolják? Leginkább főpapok, és némely vagyonos, a szenvedő emberiség sorsát szivőkön viselő katolikus világiak ajtatos alapítványaiából és hagyományaiból telik az; de maguk a szerzetesek is, vándor bottal kezökben, városokon, falukon, pusztákon széjjel járva, különböző jellemű, gondolkozású, vallású embereknel házról házra alamizsnát kéregetnek betegek számára.”²⁵

Egy 1813-ból fennmaradt lista szerint az egri konvent tizenhét szerzetese közül kettő patikus („Apothecarius”), kettő betegápoló („Infirmarius”), egy házvezető („Oeconomus”), egy szakács („Coqous”), egy orgonista, egy pap, egy házfőnök (prior), egynek nem tüntették fel a foglalkozását, hét szerzetes pedig kéregető, azaz „collector”.²⁶

A szerzetesi cellák kertre nyíló ablakainak XVIII. századi, festett ablaktáblái fennmaradtak. Eredeti helyükről – a nyugati szárny emeletének három egymás melletti szobájából – 1985-ben szerelték le őket a Dobó István Vármúzeum munkatársai.²⁷

²⁵ Mészáros 1864: 29–30, 28–29. Az alamizsnagyűjtésre vonatkozó iratok: Misericordiarum ordinum respicientia. EFL AV 227. Az egri kolostor kéregetési területét a váci püspök a saját egyházmegyéjére 1777. október 10-én, az egri püspök pedig 1779. január 30-án jelölte ki. Mindkét latin nyelvű iratot bemásolták a Prothocollumba. HML XII–6/29.

²⁶ Status Personalis Ordinis FF: Misericordiae Agriae. 1813. november 16. EFL AN RM 2856.

²⁷ „Amikor 1985-ben leszereltük és beszállítottuk az ablaktáblákat a Dobó István Vármúzeumba, meggyőződhattünk arról, hogy 18. századi vasalással és csapszegekkel készültek.” Lengyel 1986: 63. 80. jegyzet; Voit Pál véleménye szerint a remetéket ábrázoló

Három pár ablaktáblán összesen tizenkét kép látható, amelyek szenteket ábrázolnak. A táblák jelenleg a Dobó István Vármúzeum raktárában vannak.²⁸ A festményekhez Johannes (1550–1600) és Raphael Sadeler (1560/61–1628/32) remetéket ábrázoló metszetsorozatait használták fel mintául.

Az Egerben fennmaradt hat ablaktábla mindegyike remetéket vagy olyan szenteket ábrázol, akik életük egy szakaszában remeteként éltek. Az egyetlen kivétel Szent Izidor, a spanyol földműves, akit ugyanazon a napon, 1622. március 22-én avatott szentté XV. Gergely pápa, mint a jezsuiták rendalapítóját, Loyolai Szent Ignácot.²⁹ A két spanyol szent az egri irgalmasok rendházában ugyanarra az ablaktáblára került. A képek elrendezésének, csoportosításának vizsgálatával további összefüggések fedezhetők fel.

Evagrius remete az egri ablaktáblák egyetlen olyan szereplője, akit nem avattak szentté. Kortársával, a felette ábrázolt Martinianusszal közös vonása volt a világtól való elvonulás, a szegénység vállalása és az aszkézis. Élettörténetükben szerepel egy hasonló epizód: megkísérti őket egy nő. Evagrius és Martinianus ugyanazt a megoldást választják: el akarják kerülni a bűnre vezető alkalmat, és ezért inkább elköltöznek. Martinianus még arra is képes, hogy életét kockáztatva a tengerbe vesse magát. Evagrius a karrierjét és a nagyváros mozgalmasságát hagyja ott, és elköltözik a sivatagba. Evagrius a kísértő gondolatok elleni küzdelemmel behatóan foglalkozik írásaiban.³⁰

A második ablaktáblán ábrázolt remeték – Egyszerű Pál és Venerius – különböző korszakokban és földrészekben éltek, de mindkettőjük életében fontos szerepe volt az engedelmességnek. Egyszerű Pált a mestere, Remete Szent Antal többször is próbára tette az engedelmisségben: négy napon keresztül kellett Szent Antal ajtaja előtt tűző napsütésben állnia, szét kellett fejtenie a ruháját, majd újra összevarrni, napokig étlen-szomjan böjtölni. Pál zokszó nélkül hajtotta végre a legfurcsább parancsokat is.³¹

Veneriust is egy híres szent útmutatása vezeti rá az engedelmisség fontosságára. Szent Romuald (a kamalduliak rendalapítója), mikor Tivoliban találkozott a remeteként élő Veneriusszal, azt tanácsolta neki, hogy térjen vissza a kolostorba,

ablaktáblák talán eredetileg a patikában voltak, és később kerültek a nyugati szárny emeletére. Voit 1972: 390. Ezt az ablaktáblák témája miatt sem tartjuk valószínűnek.

²⁸ Az erősen szennyezett állapotú ablaktáblák restaurálása 1993-ra készült el. A kovácsoltvas részletekről eltávolították a fehér átfestést. Az ablaktáblák eredeti színe szürkészöld volt. (Restaurálási beszámoló a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal budapesti irattárában.)

²⁹ Schütz (szerk.) 1933: 160.

³⁰ Evagrius of Pontus 2005; Brakke 2009: 48–77.; Ponticus 2003; Foster – Beebe 2009: 54–64.; Evagriosz Pontikosz két fontos írása (A szerzetesi élet alapjai és A nyolc bűnös gondolatról Anatolioszhoz) magyar fordításban: Vanyó 1991: 264–272.

³¹ Rosweyde 1735: 812–813.

amelyet hat évvel korábban elhagyott, és csak akkor folytassa a remeteéletet, miután erre már engedélyt kért és kapott az előjárójától. Szent Romuald azt is megtanította Veneriusnak, hogyan küzdjön a kísértések és a gonosz lelkek fenyegetései ellen.³²

A harmadik ablaktáblán ábrázolt Szent Vilmos és Szent Onufrius remete életében csak az a közös vonás, hogy mindketten egy ideig szerzetesként éltek, majd a remeteséget, az aszkéta életmódot választották. Szent Ferenc és Egyiptomi Szent Mária egyaránt a Szent Kereszt felmagasztalásának napján láthatta meg a keresztet, és ez mindkettőjük életében olyan rendkívüli csoda volt, amely megrendítő változásokat idézett elő. Szent Ferenc élete végéig testén viselhette Krisztus sebeit, Mária pedig megtért, megbánta bűneit, és haláláig remeteként élt a pusztában. Egyiptomi Szent Mária és Szent Onufrius kortársak voltak, mindketten évtizedeken át a világtól elvonulva, imádságban, aszkézisben éltek, sok kísértést szenvedtek el, és csak haláluk előtt nem sokkal talált rájuk valaki, aki aztán eltemette őket. Ábrázolásuk is hasonló, mindkettőjüket általában ruhátlan aggastyánként jelenítik meg a képzőművészetben, testüket hosszú, fehér hajuk fedi. Az egri ablaktáblákon mindkét remete szent térdel.

Szent Vilmos és Assisi Szent Ferenc Itália területén éltek, néhány évtized választja el őket időben. Vilmos francia volt, Ferenc pedig édesanyja révén francia származású. Fiatalon katonák voltak, harcokban vettek részt, mielőtt megtértek, és Istennek szentelt életet éltek. Mindketten a radikális szegénységet választották, és hamarosan követőik is akadtak. Szent Vilmos halála után az ő vezeklő, aszkéta életmódját megvalósító remeték az ő tiszteletére nevezték magukat vilhelmitáknak, és a középkorban az egyik legelterjedtebb remeterend voltak Európában.

A harmadik cella ablaktábláján is egy szent rendalapító kapott helyet: Loyolai Szent Ignác. Assisi Szent Ferenchez és Szent Vilmoshoz hasonlóan ő is katonaként kezdte pályafutását. Változatos életéből az ablaktábla festménye egy csodát mutat meg: Szűz Mária segíti Szent Ignácot a munkájában, a „Lelkigyakorlatok” című, máig nagy hatással bíró művének megírásában. Honfitársa, az egyszerű földműves, Madridi Szent Izidor szintén égi segítséget kap: angyalok szántanak helyette, mialatt ő szentmisén vesz részt. A másik ablaktáblán Mutius remete a kötelességét teljesíti: egy beteg társához megy, hogy meglátogassa. Természetfeletti, csodás segítséget kap: a nap csak akkor nyugszik le, mikor ő már célhoz ért. Szent Simeon a pusztában szeretett volna élni minden emberi segítség nélkül. Isten gondoskodott róla: Simeon véletlenül rátalált egy szépen megművelt veteményeskertre és egy forrásra a sziklák között.

³² Damian 2001: 303.

A rendalapító Istenes Szent Jánosra is jellemző volt a remeték aszkézise, szegénysége, az éjszakai ima és a szigorú böjt. A szent „valóban a sivatag régi szent remetéihez hasonlít, önmegtagadását illetőleg. Mindazt, amit ezek távol a világtól és annak csábításaitól gyakoroltak, ő azt a világban és ennek babilóniai kísértéseiben valósította meg”.³³

A hat ablaktáblán megfestett tizenkét jelenet nem csupán dekorációként szolgált, hanem nyilvánvalóan didaktikus, példát adó szerepet töltöttek be a képek: hogyan lehet a szerzetesi életforma, a mindennapok és a lelki élet nehézségeit leküzdeni, Istenre figyelni és szentté válni. Az első ablaktábla (Martinianus és Evagrius) a kísértés legyőzésére nyújt példát. A második (Venerius és Egyszerű Szent Pál) az engedelmesség fontosságát hangsúlyozza. Az előjárónak minden körülmények között engedelmeskedni kell. Egyiptomi Szent Mária és Szent Vilmos a bűnös életmóddal való radikális szakítás szép példái, Assisi Szent Ferencel és Onufrius remetével együtt a szegénységre, az aszkézisre és az önmegtagadásra, a test legyőzésére tanítanak. A harmadik cella ablaktábláin ábrázolt szentek (Loyolai Szent Ignác, Madridi Szent Izidor, Mutius és Simeon remeték) mindannyian égi segítséget kapnak, csodák történnek velük. Nem emberekre, hanem egyedül Istenre hagyatkoznak, és Isten segítséget nyújt nekik a feladataik elvégzésében.

Az imádság közben ábrázolt szentek példája arra is figyelmeztette a kolostor lakóit, hogy a cella nem egyszerűen csak egy hálószoba, hanem az egyéni ima, a csendes elmélkedés, az Istennel való személyes kapcsolat elmélyítésének helye a szerzetesi életében.

Az ima és a munka („Ora et labora”) a szerzetesi élet két alappillére. Madridi Szent Izidor – az ablaktáblák egyetlen olyan szereplője, aki nem volt sem szerzetesi, sem remete – a munkája és a kötelességei mellett mindennap szánt időt az imára és a szentmisére. A tevékenység (vita activa) mellett a szemlélődést (vita contemplativa) sem hanyagolta el. Az egri képen angyalok dolgoznak Szent Izidor helyett: szántanak a mezőn. Ilyen csoda Istenes Szent János életében is előfordult: angyalok dolgoztak helyette a kórházban, mialatt ő távol volt.

A másik spanyol szent, Loyolai Szent Ignác (1491–1556) Istenes Szent János (1495–1550) kortársa volt. Egy 1706-ban kiadott bécsi kötet a két szent közötti hasonlóságokat veszi sorra: szinte egy időben születtek, mindketten évekig katonák voltak, nevük kezdőbetűje egy-egy oszlopra emlékeztet. János az irgalmasság testi, Ignác az irgalmasság lelki cselekedeteivel szolgálta Istent.³⁴ Istenes Szent János 1532-ben ott volt a Bécs védelmét biztosító spanyol hadseregben, és a másik három szent rendalapító (Loyolai Szent Ignác, Assisi Szent Ferenc és Szent

³³ Pozo 1932: 176–180.

³⁴ Zennegg 1706: 5–6.

Vilmos) is több éven át katona volt a megtérése előtt.³⁵ Négyük közül Vilmos és János hivatalosan nem alapítottak rendet, a követőiket nevezték vilhelmitáknak és irgalmasoknak.

Szent Ferencet őrültnek tartották, csakúgy, mint Istenes Szent Jánost, amikor Avilai Szent János prédikációjának hatására megtért. Mindkét szent rendalapítót lenézték és kigúnyolták a kortársaik.³⁶ Fontos hasonlóság köztük továbbá, hogy nem vették fel az egyházi rend szentségét, nem voltak papok.

Mind a cellák ablaktábláit, mind a refektórium festményeit Huetter Lukács irgalmasrendi szerzetes készítette el. A szerzetesi ebédlőt körben falambéria díszítette rajta festményekkel. A képek többsége újszövetségi jeleneteket ábrázolt. A szerzetesek mindennapi élete és a rend célkitűzése szempontjából a legfontosabb festmények az ebédlőben: Jézus csodás gyógyításai. Egy ördögtől megszállott embert visznek oda Jézushoz (Mt 9,32-34 és Mt 12,22-30). A képen (42 × 25 cm) az eltorzult arcú férfiból egy fekete szárnyas lény repül ki. Jézus meggyógyította, kiűzte belőle a gonosz lelket. „A megszállottság bibliai értelemben azt jelenti, hogy egy ember testét és lelkét démonok vették birtokukba, ami elmebetegségben, vadságban, epilepsziában nyilvánul meg.”³⁷ Ez a lambériakép fontos utalás a kórházban ápolts pszichés betegekre. A különféle elmebetegségek humánus módszerekkel való kezelésében úttörő szerepet játszott az irgalmasrend. A másik képen (42 × 50 cm) szenvedők és betegek tömegét hozzák Jézus elé. (Mt 14,34-36) A háttérben antik épületek, lépcsőzet és egy barokk templomtorony tűnik fel.³⁸

Ezt a két festményt egy faliszekrény választja el egymástól, melynek két ajtajára Huetter Lukács egy-egy rokokó díszvázát festett virágokkal (42 × 37 cm). A vázák közepén kerek szellőzőnyílások voltak, félgömb formájú, átluggatott fedőlemezzel. Mindkét képen a fehér vázák mellett egy nyúl látható. A vázákban rózsa, szegfű, írisz, liliom és tulipán. A tulipán a gazdagság legfontosabb szimbólumává vált a XVII. században Nyugat-Európában, mert a tulipánnak olyan magas volt az ára, hogy csak a társadalom legfelsőbb rétege, a leggazdagabbak engedhették meg maguknak.³⁹ A váza és a virágok nem csupán díszítőmotívumok, hanem rövid ideig tartó szépségük miatt Vanitas-szimbólumok. A németalföldi virágcsendéleteken leggyakrabban a tulipán utal a halálra, az élet mulandóságára. A szirmukat hullató virágok szemléltetik, milyen gyorsan múlik el a szépség.⁴⁰

³⁵ Castro 1977: 5–6.

³⁶ Zennegg 1706: 21.

³⁷ Seibert (szerk.) 1986: 225.

³⁸ A festmény restaurálás előtti állapota látható: Voit 1972: 388. 423. kép.

³⁹ Lyman 1989: 250.

⁴⁰ Seibert (szerk.) 1986: 316.

A refektórium kétszárnyú ajtaját négy-négy festett betétmező ékesíti. Az ábrázolások tematikája az ebédlőben tartott bűnbevalló káptalanokhoz kapcsolódott. Baloldalt a legfelső képen (24 × 36 cm) a Jézus háromszori megtagadását megbánó, síró, arcát a kezébe temető Szent Péter apostol látható. (Mt 26, 74-75) A kép háttérében az attribútuma: egy kakas, valamint fegyveres katonák jelennek meg. Az ábrázolással tematikailag párhuzamba állítható a jobb oldali ajtószárnyon ábrázolt Bűnbánó Mária Magdolna (24 × 36 cm), aki kezeit tördeli egy sziklabarlang előtt, ahol a legenda szerint élete utolsó éveit töltötte, elmélkedve és bűneiért vezekelve. Ruhájának lila színe is a bűnbánatra utal. A melllette ábrázolt attribútumok: feszület, koponya és nyitott könyv – a remeték általános attribútumai is. A nőalak testtartása és a gesztus, ahogyan összekulcsolja a két kezét, emlékeztet Rubens 1620 körül készült és Bécsben, a Kunsthistorisches Museumban őrzött festményére: Bűnbánó Mária Magdolna testvérével, Mártával.⁴¹

Szent Péter apostol és Szent Mária Magdolna a bűnbánók, a megtérő bűnösök példaképei és védőszentjei. A képzőművészetben gyakran ábrázolják őket együtt.⁴² Gyarló, bűnös emberekből szentek lettek, akik jelentős szerepet kaptak az üdvörténetben: Jézus Szent Péterre, a kösziklára alapította egyházát, Mária Magdolna pedig elsőként láthatta a feltámadt Jézust, és mondhatta el a feltámadás örömhírét az apostoloknak.

Az ajtó bal szárnyán felülről a második kép (52 × 36 cm) egy, az utolsó ítéletkor feltámadó halottat ábrázol. A koporsójában éppen felülő halottat rémülten szemléli egy szürke habitust viselő szerzetes. A háttérben sziklás táj fenyőfákkal. A kép párdarabján (52 × 36 cm) Szent Jeromos látható attribútumaival: baljában koponya, mögötte bíborosi kalap, lábainál egy oroszlán. A háttérben ábrázolt könyvespolc és a tintatartó tollal szintén a bibliafordító attribútumai. A bal felső sarokban az utolsó ítéletkor megszólaló harsona (Jel 8,12) Szent Jeromos látomására utal a világ végéről.⁴³

A bal oldali ajtószárny harmadik festményén (52 × 36 cm) a poklot ábrázolták vörös, tűzben vicsorgó szörnyalakokkal és egy elkárhozott meztelen férfival. A jobb oldali képen a mennyország: felhőn, Ábrahám kebelén látható az üdvözült szegény Lázár (51,2 × 36 cm). A téma a középkori templomok nyugati falának az utolsó ítéletet ábrázoló monumentális falképeit idézi elénk. A templomból távozó hívő és az ebédlőből kilépő szerzetes elé hasonló látvány tárult.

⁴¹ Lucas Vorsterman metszete a festményről: Schuckman – Hoop Scheffer – Hollstein 1993: 86.

⁴² A pápai pálosok kolostorának refektóriumában is volt egy Szent Pétert és Mária Magdolnát ábrázoló képpár. Szilágyi 1997; Szilárdfy 2003.

⁴³ Bálint 1977: 336–337.

A legalsó két festmény (23,5 × 36 cm) az öt okos és az öt balga szüzet (Mt 25, 1-13) ábrázolja. Az öt okos szüzet Jan Saenredam (1565 körül–1607) németalföldi rézmetsző 1605-ben készített metszete alapján festette meg Lucas Huetter a refektórium ajtaján.⁴⁴ Az éjszakai jeleneten a szüzek felsorakoznak, és lámpásaikkal a kezükben találkoznak az ajtóban álló, előkelő öltözetű, prêmes köpenyt viselő vőlegénnyel. A balga szüzek közül a kép előterében feltartott karral jajveszékelő szűz Rubens Betlehemi gyermekgyilkosság című festményének a közepén látható nőalak másolata. A háttérben egy felravatalozott holttest látható. Két nőalak a halottal foglalkozik, két másik beszélgetésbe merülve, félig háttal látható. A balga szüzeket általában egy bezárt ajtó előtt jajveszékelve, sírva ábrázolják, ezen a kompozíción a téma módosult.

Az evangéliumi példabeszéd a túlvilágról szól: az öt okos szűz bejut a menyegzői lakomára, az öt balgát azonban nem engedik be. A példabeszédben az okos szüzek az üdvözült lelkeket személyesítik meg, akik bebocsátást nyernek a menynyek országába, a balgák előtt azonban bezárul az ajtó, ők elkárhoznak. Mind a nyolc kompozíció esetében nyilvánvaló, hogy az egymás mellett ábrázolt jelenetek párosával értelmezhetők. Az ajtó festményei (felülről lefelé haladva) a bűnbánatra, az utolsó ítéletre, a pokolra és a mennyországra, az éberségre és az állandó készenlét fontosságára emlékeztették a szerzeteseket.

A refektórium festészeti díszét elkészítő Huetter Lukács irgalmasrendi szerzetes feltehetőleg már képzett festőként érkezett az egri konventbe. Műveinek többsége fennmaradt, néhány azonban csak leírásokból ismert. Először 1753-ban említi a nevét a rendház Prothocolluma a refektóriumban végzett munkái kapcsán. 1754. november 22-én tett szerzetesi fogadalmat Egerben.⁴⁵ Nem jegyezték fel, hogy a fogadalomtétel idején hány éves volt. Az egri irgalmas rendház halottaskönyve szerint 1760. november 13-án hunyt el.⁴⁶ A képeihez gyakran rézmetszet előképeket használt fel. Falképeket, táblaképeket, olajfestményeket, templomi zászlókat egyaránt készített, díszítőfestéssel is foglalkozott, és valószínűleg magánáhítat céljára szolgáló szentképeket is festett.

1754. április 12-én készült el Szent Peregrin (1260–1345) olajfestményével az egri szerviták részére.⁴⁷ Az ovális formájú kép (80 × 60 cm) egy asztal mellett ülve ábrázolja a lábfejű védőszentjét. A fehér, csipkeszegélyű terítővel fedett

⁴⁴ Hollstein – Boon – Keyes 1980: 29. 31. kép.

⁴⁵ Káptalani könyv MNL HVL XII–6/17.

⁴⁶ Halottas könyv MNL HVL XII–6/24.; A pénztári napló szerint Fr. Luca gyászmiséjén zenéért 3 forintot fizettek. Pénztári napló MNL HVL XII–6/1.

⁴⁷ Pénztári napló MNL HVL XII–6/1.; „a F. Luca Misericordiano depicta” Az adatot Szmrecsányi Miklós találta meg az egri szerviták – jelenleg sajnos lappangó – Historia Domusában. A festmény 1937-ben az egri szervita rendház lépcsőházában volt, jelenleg a szervita templom sekrestyéjében van. Szmrecsányi 1937: 238.

asztalon egy talpas feszület van, Szent Peregrin erre a feszületre néz. A megfeszített Krisztus jobb karját a szent felé nyújtja. A hosszú, fehér szakállal és a szerviták fekete színű rendi ruhájában ábrázolt szerzetes bal kezét a mellére teszi, jobbával a sebes térdét mutatja egy széttárt karokkal csodálkozó szárnyas puttónak.

A festmény Szent Peregrin életének leggyakrabban ábrázolt jelenetét örökíti meg. Az olasz szerzetes lábszárán önsanyargatásai következtében rákszerű, igen fájdalmas seb képződött, és annyira elmérgeződött, hogy az orvosok amputációt javasoltak. A műtét előtti éjszakát Peregrin egy feszület előtt imádkozva töltötte. A keresztfán függő Krisztus kinyújtotta felé a karját, és megérintette Peregrin lábát. A seb csodálatos módon reggelre meggyógyult. A csodának híre ment, és Peregrin még eredményesebben folytathatta apostoli munkáját, a szegények, a betegek és a bűnösök szolgálatát. Az 1726-ban szentté avatott szerzetes a láb-fájósok, a köszvényesek és a rákos betegek védőszentje.⁴⁸

Androvics Miklós kanonok megbízásából a rokokó stílusú kispréposti palota emeleti dísztermének falait rózsákkal, liliomokkal, tulipánokkal, virágfüzerekkel, puttókkal, díszvázákkal és egzotikus madarakkal díszítette Huetter. Az élénk színű virágok, a vázák és a madarak a refektórium lambériáján is megtalálható motívumok. Az ablakok mellé ovális keretben kis grisaille tájképeket festett németalföldi metszetelőképek felhasználásával. Az egyik tájkép részlete meg egyezik az Egyiptomba menekülő Szent Családot ábrázoló lambériakép hátterével. A palota dísztermének négy sarkában a négy világtájat ábrázolta, Európát Mária Terézia portréjával. Az ajtók feletti lunettákban összesen három vadászati témájú kép látható: vadászkutyák és elejtett vadak tájháttérben.

1755-ben készítette el Püspöky kanonok megrendelésére az Assisi Szent Ferenc megdicsőülését ábrázoló oltárképet az egri ferencesek templomába. A bal oldali mellékoltáron látható festmény hátoldalán jelzés: LUCAS HUETTER PINXIT S.O.S. JOANNIS DEII 1755. Egy évvel később festette meg a Páduai Szent Antalt a Madonna előtt ábrázoló oltárképet, amely az előbbivel egy vonalba, a szentélyhez legközelebb eső, jobb oldali mellékoltárra került. Ezt a festményt is Püspöky kanonok fizette ki. A kép hátoldalán olvasható: LUCAS HUETTER PINXIT S.O.S. JOANNIS DEII. 1756. Az oltárképek azonos méretűek: 329 × 174 cm.⁴⁹ A festményen egy nyitott imakönyvben, a lapok közé betéve egy Keresztelő Szent Jánost ábrázoló szentkép látható. A kép felirata: S Joannes Baptista.

⁴⁸Wimmer 1940: 94–96.; 1943; Kirschbaum (szerk.) 1976: 155. A grazi irgalmasrendi templomban is volt egy oltára. Viaszfigurákkal egy üvegfalú szekrényben ábrázolták az egri festményen is látható jelenetet: Szent Peregrin egy feszület előtt imádkozik, sebes lába mellett egy kis angyal. A mű jelenleg a rendház folyosójának a falán van. Mader 1998: 30.

⁴⁹Voit 1972: 368–369.

Az irgalmasrend egri könyvtára

Az orvosi iskola és a gyógyszerértár kapcsán esik szó a XVIII. században könyvekről az egri irgalmasoknál.⁵⁰ A gyógyításhoz, az orvosképzéshez és a gyógyszerészethez szükséges könyvek mellett minden bizonnyal megtalálhatóak voltak még teológiai művek, zsolozsmáskönyvek, a rendalapító életrajza és a rendi szabályzat is. Mivel a XVIII. századból nem maradt fenn leltár, egy XIX. századi dokumentum alapján alkothatunk képet a könyvtárról. Egy 1874-ben felvett leltár szerint a „házi könyvtár” első „osztályában” voltak a teológiai könyvek, a második osztályban a különféle imakönyvek és a szentek életrajzai. A harmadik osztályban „találtatnak különféle Phisikai és történelmi könyvek”. A negyedik osztályban orvosi, az ötödikben gyógyszerészi könyvek. A hatodik osztályban helyezték el a nyelv- és történelmi könyveket.⁵¹

Az egri irgalmas rendház könyvtárának időrendi katalógusa, egy 1942 körül készült gépírástós cédulakatalógus 1952-ben került be az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába.⁵² A katalógusban a legrégebbi mű egy 1489-ben, Nürnbergben készült német nyelvű ősnymtatvány „Versehung eines Menschen Leib-Seller und Gutt” címmel.⁵³ A katalógus alapján 46 darab 1489 és 1699 között kiadott művet őriztek az egri irgalmas rendházban. Az egri kórház államosítása után a természettudományos és orvosi, gyógyszerészeti vonatkozású könyvek – így a nürnbergi ősnymtatvány, valamint fontos alpművek, mint például Paulus de Sorbait 1680-ban, Bécsben kiadott „Praxios Medicae” című 621 oldalas, latin nyelvű könyve az orvosi gyakorlatról, Johannes Schroeder „Vollständige und nützliche Apotheke. Das ist: Artzney-Schatz” című, Nürnbergben, 1693-ban megjelent munkája, Christoph Wilhelm Hufeland „Die Kunst des menschliche Leben zu verlängern” című kötete 1801-ből – a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárba kerültek, és ott őrzik őket ma is. A többi kötet a Népkönyvtári Központba került.⁵⁴

⁵⁰ A gyógyszerértárban található könyvek felsorolása: Bericht Von der, den 26ten 7mbris 1786 geschehenen Visitation der Apotheke, bei denen Barmhertzigen Brüdern in Erlau. MNL OL C 66 Helytartótanácsi Levéltár: Departamentum sanitatis. 1787.

⁵¹ Az egri irgalmas Rend társházának Leltári és Alapítványi Tőké kimutatása az 1874ik év Julius hó végével. MNL HVL XII–6/47. 6.

⁵² OSZKK Oct. Hung. 1225. Az egri irgalmas rendház utolsó priorja, Dr. Bédi István (rendi nevén: Medárd) „elkészítette egy tudós bencés szerzetessel az 1940-es évek elején a könyvtár és az irattár teljes katalógusát. 1984-ben sajnos ez a jegyzék is a szemétkébe került.” Lengyel 1986: 69. Lengyel László megállapításaival ellentétben a könyvtár katalógusának egy példánya fennmaradt.

⁵³ A kötet címe mai német nyelven: Versehung eines Menschen Leib, Seel, Ehr und Gut.

⁵⁴ Wix 1997: 37. Az 1951 májusában létrejött Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár gyűjteményének alapja a budai irgalmasrendi kórház könyvtára, amelyben a kötetek egy része korábban a bécsi, illetve a pozsonyi rendházak tulajdonában volt. A budai mellett az egri

Az egri irgalmasok kulturális öröksége számos érdekességet tartogat a kutatók számára. A szerzetesek mindennapjainak, rendi előírások által meghatározott életének és tevékenységének ismeretében próbáltuk megközelíteni és értelmezni a szétszóródott berendezési tárgyakat. Magyarországon a Dunától keletre az egyetlen épen maradt szerzetesi ebédlőt lehetne bemutatni, ha az újszövetségi jelenetekkel és virágcsendéletekkel díszített lambériát és az asztalokat – a padlósínt megfelelő kijavítása után – a Dobó István Vármúzeum raktárából visszahelyeznék az eredeti helyükre.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Helytartótanácsi levéltár – C szekció (1601–1913) (C)

Departamentum sanitatis (1783–1848) (66)

Magánlevéltárak – P szekció (13. sz.–21. sz.) (P)

Irgalmas Rend Levéltára, Magyarországi Tartományfőnökség (1587–1945)
(P 1258)

Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára (MNL HVL)

Egri irgalmas rendház iratai (1727–1943) (XII. 6.)

Heves Megyei Tanács V. B. Titkárság iratai (1950–1990) (XXIII. 3.)

Heves Megyei Tanács V. B. Igazgatási szakigazgatási szerv iratai (1950–1990)
(XXIII. 6.)

Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL)

Archivum Vetus (AV)

Archivum Novum (AN)

Religiosi Misericordiani (RM)

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSZKK)

Octavus Hungaricus (Oct. Hung.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bálint Sándor 1977: *Ünnepi kalendárium: a Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. Július 1 – November 30.* 2. kötet. Szent István Társulat, Budapest.

és a pécsi irgalmas rendház orvosi és gyógyszerészeti témájú művei is az Orvostörténeti Könyvtárba kerültek. Néhány teológiai témájú kötet is ide került. T. Pajorin 1976: 111–137.

- Bél Mátyás 2001: *Heves megye ismertetése, 1730–1735: Notitia comitatus Hevesiensis, 1730–1735*. Ford. Kondorné Látkóczy Erzsébet. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai, 8.) Heves Megyei Levéltár, Eger.
- Brakke, David 2009: *Demons and the Making of the Monk: Spiritual Combat in Early Christianity*. Harvard University Press, Cambridge.
- Castro, Francisco de 1977: *Geschichte des Lebens und der heiligen Werke des Johannes von Gott*. Johann von Gott Verlag, Regensburg.
- Damian, Peter 2001: Life of St. Romuald of Ravenna. In: Head, Thomas F. (szerk.), Leyser, Henrietta (ford.): *Medieval Hagiography: An Anthology*. Routledge, New York, 295–316.
- Evagrius of Pontus 2005: *The Greek ascetic corpus*. Ford. Sinkewicz, Robert E. (Oxford early Christian studies.) Oxford University Press, Oxford.
- Foster, Richard J. – Beebe, Gayle D. 2009: *Longing for God: seven paths of Christian devotion*. Inter Varsity Press, Downers Grove, IL.
- Garas Klára 1955: *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hollstein, Friedrich – Boon, Karel G. – Keyes, George S. 1980: *Jan Saenredam to Roelandt Savery*. (Hollstein's Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts 1450–1700 23.) Van Gendt, Amsterdam.
- Kirschbaum, Engelbert 1976: *Lexikon der christlichen Ikonographie*. 8: Ikonographie der Heiligen. Meletius bis zweiundvierzig Martyrer. Register. Herder, Rom Freiburg Basel Wien.
- Lengyel László 1986: *Az egri irgalmasok refektóriumának története és ikonográfiája*. Budapest.
- Lipp Mónika 2010: Szent József tisztelete az újkori Egerben. *Archivum: a Heves Megyei Levéltár közleményei* (19.) 115–126.
- Ludányi Gabriella 1993: Gróf Eszterházy Károly és a líceumi freskók programja. In: Nagy József (szerk.): *Eszterházy Károly emlékezete*. (Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tudományos közleményei 21.) Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger, 67–81.
- Lyman, Stanford M. 1989: *The seven deadly sins: society and evil. (The Reynolds series in sociology)*. General Hall, Dix Hills, NY.
- Mader, Bernd E. 1998: Die Krankheitspatrone in der Ordenskirche der Barmherzigen Brüder in Graz. *Blätter für Heimatkunde* (72.) 17–33.
- Mészáros Ferenc 1864: Irgalmas-Rend. In: Stephanovszky Sándor (szerk.): *Egri képes naptár 1865-ik évre*. Érseki Líceum Könyvnyomda, 28–35.
- Nagy Géza Balázs 2003: Iratok az egri gyógyítás történetéből. *Agria: annales Musei Agriensis: az Egri Múzeum évkönyve* (39.) 377–400.

- Ponticus, Evagrius 2003: *Ad monachos*. Ford. Driscoll, Jeremy. (Ancient Christian writers 59.) The Newman Press, New York.
- Pozo, Luciano del 1932: *Istenes Szent János élete*. Vác.
- Ringelhann Béla – Soós Imre 1960: Az Egri Megyei Kórház elődeinek vázlatos története 1726–1950. In: Ringelhann Béla (szerk.): *Emlékkönyv az Egri Megyei Kórház fennállásának 10. évfordulójára*. Borsod megyei Nyomdaipari Vállalat, 7–52.
- Ringelhann Béla 1948: Az első magyar orvosi iskola. *Orvosok Lapja* (4.) 15. 505–508.
- Rosweyde, Heribertus (szerk.) 1735: *Vitae Patrum Oder Leben der Vätter*. Verlag und Druckerey Johann Caspar Bencard, Augsburg.
- Schuckman, Christiaan – Hoop, Scheffer Dieuwke – Hollstein, Friedrich W. H. 1993: *Lucas Vorsterman I.* (Hollstein's Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts 1450–1700 43.) Van Poll, Roosendaal.
- Schultheisz Emil – Magyar László 2005: *Orvostudomány a Nagyszombati Egyetemen: 1769–1777*. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 55.) Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba.
- Schütz Antal (szerk.) 1933: *Szentek élete: az év minden napjára*. 2. kötet. Szent István Társulat, Budapest.
- Seibert, Jutta (szerk.) 1986: *A keresztény művészet lexikona*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Senfelder, Leopold 1914: *Die Barmherzigen Brüder in Wien. 1614–1914*. Wien.
- Soós Imre 1967: Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777). *Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei* (5.) 303–321.
- Szilágyi István 1997: Barokk kálváriák bűnbánó Szent Péter ábrázolásai. *Ars Hungarica* (25.) 1–2. 233–245.
- Szilárdfy Zoltán 1968: Adalékok Szent Mihály és Mózes ikonográfiájához. *Művészettörténeti Értesítő* (17.) 1–2. 126–129.
- Szilárdfy Zoltán 2003: Krisztus, a bibliai bűnösök barátja és a megtérők menedéke. Egy páratlan váci festmény ikonográfiája. In: Szilárdfy Zoltán: *Ikonográfia – kultusztörténet: képes tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest, 62–65.
- Szmrecsányi Miklós 1937: *Eger művészetéről: tanulmányok és jegyzetek a hazai barokk történetéhez*. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest.
- T. Pajorin Klára 1976: A Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár Ritkasággyűjteménye. *Orvostörténeti Közlemények* (22.) 78–79. 111–137.
- Udvardy László 1898: *Az egri érseki joglíceum története (1740–1896)*. Érseki Líceum Könyvnyomda, Eger.
- Vanyó László 1991: *„Legyetek tökéletesek”: tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez, a szerzetesség kialakulásáig*. Szent István Társulat, Budapest.

- Voit Pál 1972: Eger város műemlékei. In: Dercsényi Dezső – Voit Pál (szerk.): *Heves megye műemlékei II.* (Magyarország műemléki topográfiája 8.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 185–627.
- Wimmer Anzelm O. S. M. 1940: *Az izzó tűz embere: Laziosi Szent Peregrin élete.* Magyar Szervita rendtartomány kiadása, Budapest.
- Wimmer Anzelm O. S. M. 1943: *Benizi Szent Fülöp és kora.* Magyar Szervita Rendtartomány, Budapest.
- Wix Györgyné 1997: *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952.* (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 11.) Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Zahrl, Bernhard 2005: *400 Jahre Barmherzige Brüder in Mitteleuropa: Festschrift.* Provinzialrat der Barmherzigen Brüder, Wien.
- Zennegg, Christoph 1706: *Der gecrönte Bettler Im Reich der Liebe. Das ist, Der Wundersame Johann von Gott, Heiliger Stifter Deß Königl. Ordens der mindern Brüder von der Barmhertzigkeit. Da Dessen Ehren-Tag von obbemelten H. Orden in seiner neuauffgebauten herrlichen Capelle zu Wienn in der Leopoldstadt Ruhmwürdigst begangen worden.* Graß, Wien.